

Flere står lenger i jobb

AV OLE CHRISTIAN LIEN

SAMMENDRAG

Antall AFP-mottakere har økt kraftig siden årtusenskiftet og vi kan fortsatt forvente en betydelig økning i årene som kommer. Dette er tilsynelatende i strid med NAVs målsetning om å få flere i arbeid og færre på trygd. Tall fra NAV viser imidlertid at veksten i antall AFP-mottakere skyldes økende antall eldre, og at sysselsettingen blant de eldre øker, slik at også flere har rett til å ta ut AFP. Dette gjelder særlig for kvinner, og har sammenheng med den økende yrkesdeltakelsen vi har sett for kvinner. Andelen arbeidstakere som tar ut AFP har faktisk blitt noe redusert de siste årene. Det ser dermed ut til at flere står noe lenger i jobb, og at tilbøyeligheten til å ta ut AFP har blitt redusert. Dette er en positiv utvikling sett fra et samfunnsperspektiv.

Antall personer som kombinerer arbeid og pensjon gikk nedover de første årene etter årtusenskiftet, men denne trenden er nå i ferd med å snu. Et annet positivt utviklingstrekk er at de som kombinerer arbeid og pensjon arbeider i stadig høyere stillingsandel. For å møte det sterke behovet etter arbeidskraft de neste årene, er det behov for å få flere til å stå lenger i arbeid, og å få flest mulig av de som går av med tidligpensjon til å arbeide ved siden av. Utfordringen her er at AFP ser ut til å gi relativt svake incentiver til arbeid. I forbindelse med Pensjonsreformen skal AFP-ordningen tilpasses den nye pensjonssystemet. AFP-ordningen er i dag bygget opp slik at den enkelte i liten grad bærer kostnadene ved å gå av tidlig selv. Man står her i prinsippet overfor et valg når det gjelder i hvilken grad man ønsker å beholde dette elementet ved AFP-ordningen, og i hvilken grad man ønsker å endre ordningen slik at incentivene til arbeid forbedres.

Om avtalefestet pensjon (AFP):

AFP er en frivillig tidligpensjonsordning for personer som har fylt 62 år, og som arbeider i en virksomhet der AFP inngår i tariffavtalen. Ordningen finansieres delvis av arbeidsgiverne og delvis gjennom statstilskudd, og ble innført fra 1. januar 1989 som en del av inntektsoppgjøret i privat sektor. Lignende avtaler for det offentlige er inngått senere.

Som hovedregel beregnes pensjonen for AFP-mottakere som det den enkelte ville ha fått i alderspensjon ved å stå i jobb til fylte 67 år. Enkelte av avtalene gir dessuten ytterligere tillegg i pensjonen.

Rett til AFP gjelder fra måneden etter fylte 62 år og t.o.m. måneden man fyller 67 år. Befolkningen i denne aldersgruppen omtales i denne artikkelen som befolkningen i AFP-alder.

Det er også visse individuelle vilkår for å kunne ta ut AFP, blant annet at vedkommende må ha minst 10 opptjeningsår i Folketrygden etter fylte 50 år, og at vedkommende må ha arbeidet minst 3 år i virksomheten, eller minst 5 år til sammen i ulike AFP-virksomheter. Disse vilkårene vil riktignok være oppfylt for de aller fleste sysselsatte i AFP-virksomheter i den aktuelle aldersgruppen.

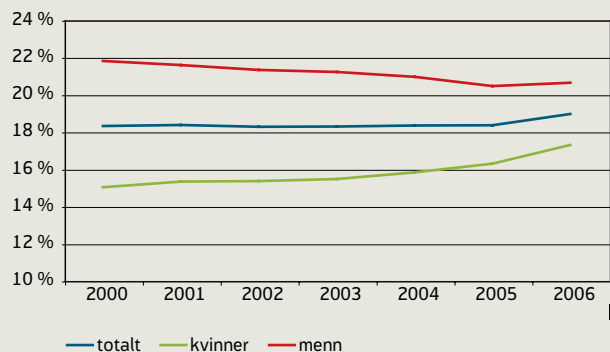
KILDE: ST. PRP. NR. 1 (2006-2007) FRA ARBEIDS- OG INKLUDERINGSDEPARTEMENTET OG WWW.NAV.NO

STADIG FLERE HAR RETT TIL AFP, MEN ANDELEN SOM VELGER Å GÅ AV GÅR NED

Antall AFP-mottakere økte fra knappe 32 000 personer ved utgangen av år 2000 til drøye 41 000 personer ved utgangen av 2006¹. Som andel av befolkningen i AFP-alder har imidlertid antall AFP-mottakere holdt seg stabilt

¹ Inklusiv mottakere som arbeider deltid ved siden av pensjonen.

Figur 1.
AFP-mottakere som andel av befolkningen i AFP-alder. Tall ved utgangen av året.

mellom 18 og 19 prosent siden år 2000 (se figur 1). Andelen kvinner som mottar AFP har økt gjennom hele perioden, mens andelen menn samtidig har gått ned, med unntak av 2006 hvor vi så en liten økning. I følge mellomalternativet i SSBs befolkningsfremskrivninger, vil befolkningen i AFP-alder øke med nesten en fjerdedel fra utgangen av 2006 til utgangen av 2009. Denne økningen skyldes at de høye fødselskullene fra de første etterkrigsårene da vil komme med i aldersgruppen som har rett til AFP. Dersom andelen AFP-mottakere holder seg konstant de neste årene, vil dette alene føre til at antall mottakere øker til rundt 51 000 ved utgangen av år 2009.

Utviklingen i andelen personer som har tatt ut AFP i forhold til antall personer som kunne ha gjort det, er vist i figur 2 (se tekstramme for en forklaring av metode). Målt på denne måten ser vi at andelen AFP-mottakere har vært synkende gjennom hele perioden. Ved utgangen av år 2000 var det knappe 42 prosent av arbeidstakerne i AFP-alder som tok ut AFP, mens andelen ved utgangen av 2006 hadde falt til drøye 37 prosent. Andelen har gått ned for

menn i noe større grad enn for kvinner, og andelene er nå i ferd med å nærme seg hverandre.

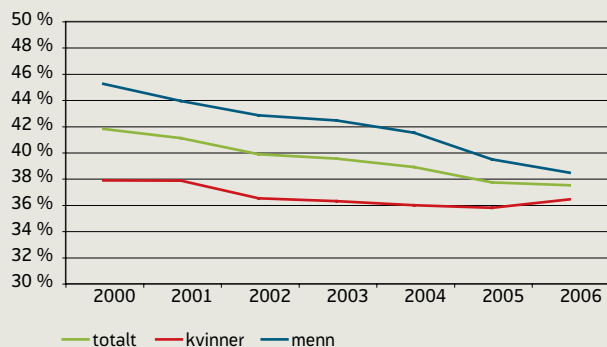
Andelen arbeidstakere som velger å ta ut AFP øker naturlig nok med alder, og andelene i figur 2 er å anse som en gjennomsnittsbetraktning for hele aldersgruppen. Figur 3 viser tall for 2006 over andelen arbeidstakere som har tatt ut AFP i forhold til alder og kjønn. Knappe én av fire tar ut AFP fra 62 års alder. Ved 66 års alder har noe over halvparten valgt å gå av med AFP. Det er minimale forskjeller mellom kvinner og menn.

ÅRSAKER TIL UTVIKLINGEN - ADFERDSENDRING ELLER ANDRE FORHOLD?

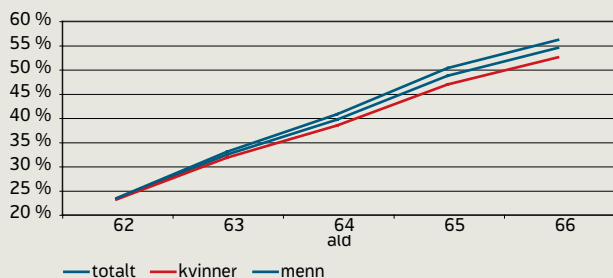
Antall kvinnelige arbeidstakere i AFP-alder har økt fra knappe 27 000 ved utgangen av år 2000 til om lag 38 000 ved utgangen av år 2006². Dette innebærer at andelen arbeidstakere for denne gruppen har økt fra rundt 30 prosent til 35 prosent. For menn har antall arbeidstakere i samme alder i denne perioden økt fra drøye 28 000 til

² Jf. tall fra NAV Aa-registeret

Figur 2.
AFP-mottakere som andel av antall med rett til AFP. Tall ved utgangen av året.

Figur 3.
AFP-mottakere som andel av antall med rett til AFP, etter alder. Tall ved utgangen av 2006.

Antall som har rett til å ta ut AFP - metodebeskrivelse

For å studere utviklingen i bruk av AFP-ordningen, er det rimelig å se på antall AFP-mottakere i forhold til antall personer som kan ta ut AFP. Det finnes ikke noe samlet register over virksomheter som er tilknyttet AFP-ordningen, men Midtsundstad (2004) har, basert på data for 2002, anslått at om lag 65 prosent av alle arbeidstakere arbeider i en slik virksomhet. Yngre arbeidstakere arbeider imidlertid i større grad enn eldre i næringer som ikke er omfattet av tariffavtaler eller har AFP-ordning, og blant sysselsatte ved 61 års alder (umiddelbart før rett til AFP inntreffer), kan derfor andelen arbeidstakere med rett til AFP anslås til drøye 80 prosent. I offentlig sektor har tilnærmet alle rett til AFP, mens det i privat sektor varierer med næringsområde og bedriftsstørrelse.

På grunn av mangel på gode data om arbeidstakere som arbeider i AFP-virksomheter, har vi i stedet valgt å studere antall AFP-mottakere i forhold til det totale antall arbeidstakere i den aktuelle aldersgruppen. Vi definerer derfor antall personer som kan ta ut AFP som antall personer i AFP-alder som enten allerede mottar AFP og/eller er registrert som arbeidstaker. For å unngå dobbelttelling av personer som mottar gradert AFP og arbeider ved siden av, har vi her foretatt en kobling på individnivå av data om AFP-mottakere og tall for registrerte arbeidstakere hentet fra NAV Aa-registeret. Fordi vi har brukt tall for det totale antall arbeidstakere i stedet for antall arbeidstakere i AFP-virksomheter, blir tallene vi presenterer for antall AFP-mottakere som andel av antall med rett til AFP undervurdert. Vi tror likevel ikke at denne feilen endrer seg systematisk over tid.

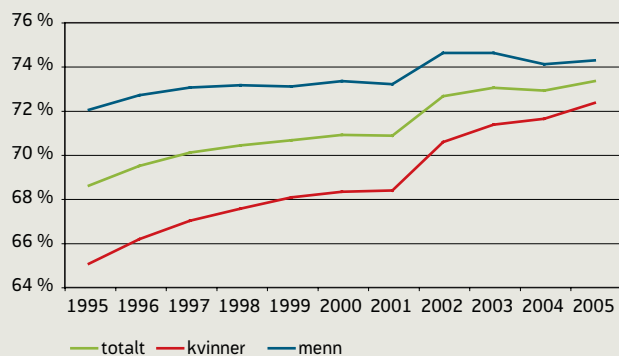
rundt 41 000, en noe mindre økning i andelen arbeidstakere enn for kvinner, fra rundt 33 prosent til 35 prosent.

Økningen i antall AFP-mottakere de siste årene skyldes med andre ord ikke adferdsendringer i form av at flere enn tidligere ønsker å gå av med tidligpensjon. Årsaken er på den ene siden at befolkningen i AFP-alder øker, og på den andre siden at vi har fått flere arbeidstakere i den aktuelle aldersgruppen og dermed flere som kan ta ut AFP. Den økte sysselsettingen blant eldre kvinner skyldes trolig en kohorteffekt. Med dette mener vi at de kvinnene som nå er i AFP-alder, kommer fra årskull som gjennom hele sitt yrkesaktive liv har hatt høyere yrkesaktivitet enn kvinner fra eldre årskull. Yrkesdeltakelsen for kvinner har økt over mange tiår, og dette fører dermed til at andelen kvinner som mottar AFP i forhold til befolkningen øker, slik vi så i figur 1.

Selv om utenforliggende forhold som demografi og sysselsettingsvekst har ført til en økning i antall AFP-mottakere de siste årene, ser det ut til at den underliggende pensjoneringsadferden utvikler seg svakt i ønsket retning sett fra et samfunnsperspektiv. Tilbøyeligheten til å ta ut AFP har gått ned, og det er flere som står noe lenger i jobb. Dette vises ut fra stabiliteten i antall AFP-mottakere i forhold til befolkningen, og nedgangen i antall AFP-mottakere i forhold til antall med rett til AFP. Tallmaterialet sier ikke noe om årsakene til denne utviklingen. Opprinnelig ble AFP-ordningen innført som et tiltak spesielt rettet mot de som har hatt tungt fysisk arbeid og som har startet yrkeskarrieren i ung alder. Det kan tenkes at én av årsakene til den positive utviklingen er at det blant de årskullene som nå er i AFP-alder, er færre arbeidstakere i disse gruppene enn det var blant tidligere årskull³.

³ Nedgangen i antall AFP-mottakere som andel av antall med rett til AFP, har videre bidratt til at den forventende pensjoneringsalderen har økt svakt de senere årene, se artikkelen av Haga i denne utgaven av Arbeid og velferd for mer om dette.

Figur 4.
Antall arbeidstakere som andel av befolkningen i alderen 50-59 år

FORVENTER FORTSATT KRAFTIG ØKNING I ANTALLET AFP-MOTTAKERE

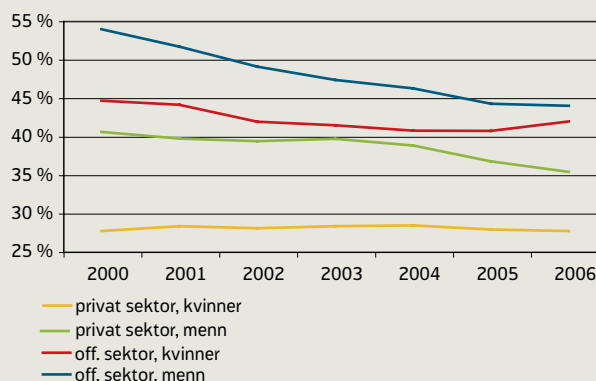
Yrkesaktiviteten for kvinner som nærmer seg AFP-alder har vært økende de siste 5-10 årene, mens yrkesaktiviteten for menn i samme alder har holdt seg relativt konstant (se figur 4). Dette vil isolert sett bidra til en ytterligere økning i antall kvinner som mottar AFP i de nærmeste årene. I tillegg til dette vil befolkningen i AFP-alder øke de nærmeste årene, når de store etterkrigskullene kommer i AFP-alder. Dette begynner allerede i 2007 når 1945-kohorten fyller 62 år. Til sammen vil disse to forholdene bidra til en betydelig økning i antallet AFP-mottakere de neste årene.

AFP-UTTAK I OFFENTLIG OG PRIVAT SEKTOR

Tilnærmet alle arbeidstakere i offentlig sektor har rett til å ta ut AFP. I privat sektor gjelder det betydelig færre. I følge beregninger av Midsundstad (2004), delvis basert på faktiske tall, delvis på anslag, var andelen 61-åring med rett til AFP knappe 65 prosent i privat sektor. Når vi studerer andelen arbeidstakere som tar ut AFP i henholdsvis offentlig og privat sektor, er ikke disse andelen direkte sammenlignbare. Andelen arbeidstakere som tar ut AFP vil, alt annet likt, bli lavere i privat sektor enn i offentlig sektor, fordi ikke alle arbeidstakere omfattes av ordningen. Det er likevel grunn til å tro at utviklingen over tid er sammenlignbar mellom de to sektorene.

Figur 5 viser at blant menn har andelen arbeidstakere som har tatt ut AFP har vært synkende innenfor begge sektorer, mens tilsvarende andel blant kvinner har vært mer stabil. Fra 2005 til 2006 var det kun blant kvinner i offentlig sektor at andelen som tok ut AFP økte. Blant menn i offentlig sektor har nedgangen flatet ut det siste året. Arbeidsledigheten er for tiden svært lav og mange arbeidsgivere har problemer med å rekruttere arbeidskraft.

Figur 5.
AFP-mottakere som andel av antall personer med rett til AFP, etter sektor og kjønn. Tall ved utgangen av året

Det er da viktig at arbeidsgiverne lykkes i få medarbeiderne til å forbli i jobben fremfor å ta ut AFP. Dette gjelder ikke minst i offentlig sektor, hvor andelen som tar ut AFP har økt blant kvinner, mens den har flatet ut blant menn det siste året.

ANTALL SOM KOMBINERER ARBEID OG PENSJON ØKER IGJEN

AFP-mottakere har anledning til å arbeide ved siden av pensjonen, men vil da få en avkorting tilsvarende stillingsandelen i deltidsarbeidet⁴. Det var drøye 6 600 AFP-mottakere som arbeidet ved siden av pensjonen ved utgangen av år 2000. Deretter falt dette antallet frem mot 2004, før det igjen begynte å øke. Vi er nå på nytt oppe i 6 600 som kombinerer arbeid og pensjon. En stor del av økningen de siste to årene skyldes at det blir flere AFP-mottakere totalt sett, fordi befolkningen mellom 62 og 67 år øker. Men deler av økningen skyldes også at det faktisk er en høyere andel som arbeider ved siden av pensjonen (se figur 6). Vi ser at det er liten forskjell mellom kvinner og menn når det gjelder tilbøyelighet til å arbeide ved siden av pensjonen.

DE SOM ARBEIDER VED SIDEN AV PENSJONEN, ARBEIDER STADIG MER

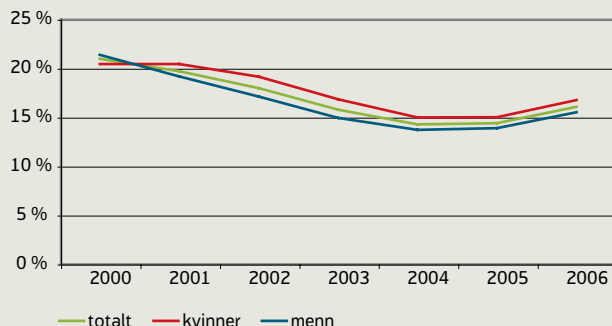
De som velger å kombinere arbeid med pensjon, arbeider i stadig høyere stillingsandel. Figur 7 viser at gjennomsnittlig stillingsandel i denne gruppen økte fra om lag 44 prosent ved utgangen av år 2000, til drøye 54 prosent ved utgangen av år 2006. Ved begynnelsen av perioden var andelen for kvinner og menn nokså like, men etter 2001 har stillingsandelen økt mer for kvinner enn for menn. I tillegg til eventuelle forskjeller i personlige preferanser, kan dette trolig forklares av forskjeller i sektor- og bransjetilknytning mellom kvinner og menn. Kvinner er overrepresentert blant sysselsatte i offentlig sektor, og i denne sektoren er det både flere som kombinerer arbeid og pensjon, og gjennomsnittlig stillingsandel er også høyere.

ARBEID OG PENSJON I OFFENTLIG OG PRIVAT SEKTOR

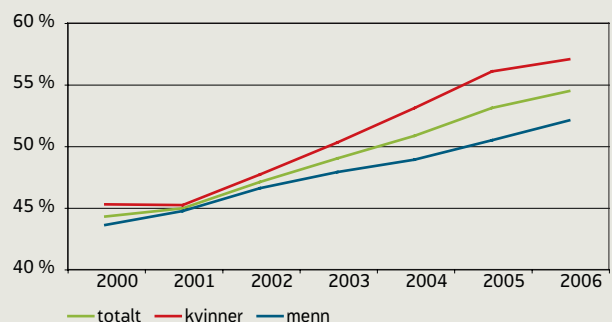
I privat sektor har det i hele perioden vært en stabil andel på rundt 10 prosent av AFP-mottakerne som har arbeidet ved siden av pensjonen. Det er her ubetydelige forskjeller mellom kvinner og menn. Andelen i offentlig sektor er betydelig høyere, men har falt fra knappe 30 prosent ved utgangen av år 2000 til drøye 20 prosent ved utgangen av år 2006. Skillet mellom offentlig og privat sektor blir altså

⁴ Dette gjelder dersom vedkommende har samme lønn (omregnet til heltidsinntekt) i deltidsarbeidet som den tidligere inntekten (justert med lønnsveksten) før vedkommende gikk av med AFP.

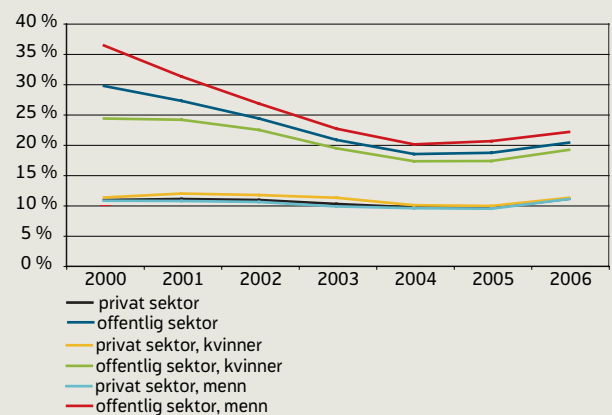
Figur 6. Andel AFP-mottakere som kombinerer arbeid og pensjon. Tall ved utgangen av året

Figur 7. Gjennomsnittlig stillingsandel blant personer som kombinerer arbeid og pensjon. Tall ved utgangen av året

Figur 8. Andel AFP-mottakere som kombinerer arbeid og pensjon. Tall ved utgangen av året

mindre. Andelen deltidsarbeidende AFP-mottakere har økt svakt i begge sektorer de siste to årene.

De store etterkrigskullene vil, fra 2007 og i de nærmeste årene, være i målgruppen for AFP og senere for alderspensjon. Pensjonsutgiftene vil derfor øke betraktelig fremover. NAV har en målsetning om å få flere i arbeid, og tiltak som øker pensjoneringsalderen vil også bidra til dette. Hvordan bidrar så at flere kombinerer arbeid og pensjon til dette? Det vil komme an hva disse personene ellers ville ha gjort. Dersom disse ellers ville ha vært i fullt arbeid, er dette negativt sett fra et samfunnsperspektiv, men dersom disse ellers ville ha mottatt full pensjon, er dette en ønsket utvikling.

Det er vanskelig å si noe sikkert om hvordan muligheten for å kombinere arbeid og AFP påvirker arbeidstilbudet. Vi ser i figur 8 at andelen som kombinerer arbeid og pensjon økte fra 2005 til 2006 for begge kjønn og for begge sektorer. I figur 2 ser vi at andelen arbeidstakere som velger å ta ut AFP har gått ned de siste årene totalt sett. Dette kan gi visse indikasjoner på at økningen i andelen som kombinerer arbeid og pensjon skjer blant de som uansett ville ha tatt ut AFP, og at dette dermed er med på å øke antallet sysselsatte. Men utslagene er små, og vi vet lite sikkert om dette.

INSENTIVER TIL ARBEID I AFP-ORDNINGEN

Ved gjennomsnittlig inntektsnivå regner vi med at AFP-mottakere før skatt sitter igjen med rundt 55 prosent av inntekten de hadde forut for pensjonering⁵. Pensjonister har imidlertid lavere skatt enn yrkesaktive, og dette kan grovt anslås til å heve den gjennomsnittlige kompensasjonsgraden til 65 prosent. Flertallet av AFP-mottakerne

⁵ Kilde: NAVs egne beregninger. Kompensasjonsgraden vil kunne variere betydelig blant de enkelte AFP-mottakerne og avhenger av en rekke forhold, slik som antall år som yrkesaktiv, arbeidsinntektens størrelse, svingninger i inntekten etc.

er i tillegg omfattet av avtaler som gir ytterligere tillegg i pensjonen, finansiert av arbeidsgiver, og det er derfor ikke urimelig å regne med at mange AFP-mottakere har en kompensasjonsgrad etter skatt på mellom 65 og 80 prosent. Ettersom pensjonen blir avkortet tilsvarende stillingsandelen dersom man kombinerer arbeid og pensjon, gir dette en reell marginalsatt ved arbeid på mellom 65 og 80 prosent. En AFP-pensjonist som ønsker å arbeide mer ved siden av pensjonen, vil altså bare sitte igjen med mellom 20 og 35 prosent av den ekstra arbeidsinntekten.

I en spørreundersøkelse gjennomført av NAV i 2006 (Grambo og Lien 2007), svarte nærmere halvparten av de yrkesaktive som kunne tenke seg å gå av med tidligpensjon, at økonomiske forhold slik som høyere lønn eller høyere pensjon, kunne få dem til å stå ett år lenger i arbeid. Mange nevnte også god helse som viktig, mens forhold som fleksibilitet på arbeidsplassen, interessante arbeidsoppgaver og godt arbeidsmiljø ble nevnt av betydelig færre. Dette kan tyde på at AFP-ordningen i sin nåværende form ikke gir særlig gode insentiver til arbeid. AFP-ordningen er jo nettopp bygget opp slik at den enkelte i liten grad bærer kostnadene selv med å gå av tidlig. Denne målsetningen ved AFP-ordningen er til dels motstridende med en målsetning om å gi insentiver til arbeid. I forbindelse med arbeidet med Pensjonsreformen skal AFP-ordningen reformeres for å tilpasses det nye pensjonssystemet. utfordringen man da står overfor, er å velge hvilket av disse to forholdene som skal tillegges størst vekt.

REFERANSER:

- Grambo, Anne-Cathrine og Ole Chr. Lien (2007), «Hva vet befolkningen om pensjon?», NAV-rapport 1/2007
 Haga, Oddbjørn (2007), «Forventet pensjoneringsalder 1986-2006», NAV-publikasjonen Arbeid og velferd 2/2007
 Midsundstad, Tove (2004), «Hvor mange har rett til AFP?», FAFO-notat 2004:04
 St. prp. nr. 1 (2006-2007), Arbeids- og inkluderingsdepartementet